

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ
ТРУДОВИХ ПРАВ МОРЯКІВ**

Наукові праці МАУП, 2016, вип. 49(2), с. 91–96

Робота моряків супроводжується фізично та психологічно важкими умовами, а також недостатнім рівнем захисту соціально-економічних, у тому числі трудових прав та інтересів. Проблема міжнародно-правового захисту трудових прав моряків знаходиться на межі галузей міжнародного трудового та міжнародного морського права, має комплексний та багатоаспектний характер. Головна увага приділяється дослідженню конвенційного механізму Міжнародної організації праці, а також регіональних норм європейського співтовариства щодо захисту праці моряків.

На сучасному етапі розвитку відносин у світовому співтоваристві, що сприяє активізації співробітництва в різних сферах та на всіх рівнях, праця моряків відіграє надзвичайно важливе значення для розвитку міжнародної торгівлі, туризму, трудової міграції та інших аспектів міжнародної співпраці. Водночас не викликає сумніву те, що робота моряків супроводжується фізично та психологічно важкими умовами, а також недостатнім рівнем захисту соціально-економічних, у тому числі трудових прав та інтересів. Проблема міжнародно-правового захисту трудових прав моряків знаходиться на межі галузей міжнародного трудового та міжнародного морського права. Окремі аспекти питання захисту праці моряків були висвітлені у працях таких вчених, як О. О. Белогубова, Н. Б. Болотіна, С. В. Венедіктов, С. М. Волошина, О. О. Гутюм, А. В. Іванова, І. Я. Кісельов, В. А. Конталев, О. Онищенко, Д. А. Тишко, І. В. Підпала та ін. Однак комплексний та багатоаспектний характер проблеми міжнародно-правового захисту трудових відносин за участю моряків зумовлює **актуальність** подальших ґрунтовних наукових досліджень у цьому напрямі.

Комплексно дослідимо систему міжнародно-правового захисту трудових прав моряків. Тож визначимо основні завдання:

- аналіз нормотворчої діяльності Міжнародної організації праці, спрямованої на захист трудових прав моряків;
- окреслення правових аспектів захисту трудових відносин моряків на рівні Європи;
- висвітлення участі України в системі міжнародно-правових норм щодо захисту праці моряків.

Досліджуючи розвиток системи міжнародно-правових норм щодо захисту праці моряків на універсальному рівні, потрібно зазначити, що Міжнародною організацією праці протягом багатьох десятиліть вживаються нормотворчі зусилля в цьому напрямі. Так, згідно з хронологією їх прийняття насамперед варто вказати на такі міжнародно-правові акти МОП, спрямовані на захист праці моряків: Конвенція № 16 “Про обов’язковий медичний огляд дітей та підлітків, зайнятих на борту суден” від 25.10.1921 р.; Конвенція № 22 “Про трудові договори моряків” від 7 червня 1926 р.; Конвенція № 55 “Про зобов’язання судновласників у разі хвороби, травми або смерті моряків” від 6 жовтня 1936 р.; Конвенція № 73 “Про медичний огляд моряків” від 6 червня 1946 р.; Конвенція № 113 “Про медичний огляд рибалок” від 19.06.1959 р.; Рекомендація № 78 “Щодо за-

безпечення судновласниками суднового екіпажу постільними, столовими та іншими речами” від 6 червня 1946 р.; Конвенція № 109 “Про заробітну плату, робочий час на борту суден та склад суднового екіпажу” (переглянута у 1958 р.) від 14 травня 1958 р.; Конвенція № 134 “Про запобігання виробничим нещасним випадкам серед моряків” від 14 жовтня 1970 р.; Рекомендація № 154 “Щодо безперервності зайнятості моряків” від 13 жовтня 1976 р.; Рекомендація № 153 “Щодо захисту молодих моряків” від 13 жовтня 1976 р.; Конвенція № 163 “Про соціально-побутове обслуговування моряків в морі та в порту” від 24 вересня 1987 р.; Конвенція № 178 “Про інспекцію умов праці та побуту моряків” від 8 жовтня 1996 р.; Конвенція № 179 “Щодо найму і працевлаштування моряків” від 8 жовтня 1996 р.; Рекомендація № 186 “Щодо найму і працевлаштування моряків” від 8 жовтня 1996 р.; Конвенція № 180 “Про робочий час моряків і склад суднового екіпажу” від 8 жовтня 1996 р.; Рекомендація № 187 “Щодо заробітної плати моряків, робочого часу та складу суднового екіпажу” від 8 жовтня 1996 р. та інші міжнародні-правові акти.

Потрібно зауважити, що положення згадуваних міжнародно-правових актів МОП були узагальнені та частково переглянуті Конвенцією МОП “Про працю в морському судноплаванні”, що була прийнята у 2006 р. На сьогодні вказана Конвенція відіграє виняткове значення в системі міжнародно-правового захисту трудових прав моряків на універсальному рівні. У науці міжнародного права акцентується увага на комплексному характері зазначеної Конвенції, що одержала назву “Міжнародний білль про права моряків”, оскільки вона узагальнює та систематизує раніше прийняті МОП міжнародно-правові норми щодо захисту праці моряків [1].

Має рацію О. Онищенко, який констатує наявність у досліджуваній Конвенції норм як матеріального, так і процесуального права та її важливе значення для систематизації контрольних механізмів щодо захисту прав моряків, що, зокрема, ґрунтуються на інститутах сертифікації та інспектування [2].

Варто зазначити, що досліджувана Конвенція охоплює такі структурні елементи, як статті, правила, а також Кодекс. При цьому статті та правила Конвенції включають положення, в яких йдеться про основоположні принципи і права, а порядок виконання вказаних правил деталізовано прописано на рівні Кодексу. Відповідно до ст. 2 Конвенції поняття “моряк” означає особу, яка працює за наймом на борту судна на будь-якій посаді. Цією Конвенцією покладається обов’язок на держави-учасниці щодо необхідності забезпечення соціальних і трудових прав моряків за допомогою їх відображення в національному законодавстві та на рівні колективних договорів. Вказані основоположні соціально-трудова права моряків відображені в ст. 4 Конвенції, де передбачено:

- право на надійне та безпечне робоче місце;
- право на гідні умови життя на борту та праці;
- право на справедливі умови зайнятості;
- право на соціальний захист, включаючи медичне та соціально-побутове обслуговування моряків.

Слід зазначити, що імперативний обов’язок держав-учасниць щодо забезпечення дотримання основоположних прав та принципів у сфері праці стосовно моряків передбачено ст. 3 досліджуваної Конвенції. Відповідно до вказаних положень Конвенції вихідними принципами визнається: скасування всіх форм обов’язкової або примусової праці; визнання права на колективні переговори та свободу асоціації у сфері праці; неприпустимість будь-яких форм дискримінації у сфері праці, а також викорінення дитячої праці.

Зауважимо такі важливі для забезпечення захисту трудових прав моряків положення вказаної Конвенції [3]:

- заборона залучення до роботи на судні осіб молодше шістнадцяти років;
- заборона застосування нічної праці на борту суден осіб молодше вісімнадцяти років;
- неприпустимість допуску до роботи на судні без документально засвідченої

придатності особи за станом здоров'я до такого виду роботи;

- неприпустимість допуску до роботи на борту судна осіб, які не пройшли відповідне професійне навчання та не підтвердили свою кваліфікацію;
- необхідність створення для всіх моряків умов безкоштовного доступу до адекватної системи забезпечення ефективної зайнятості на борту судна;
- необхідність забезпечення права моряків на справедливий трудовий договір;
- право всіх моряків одержувати винагороду за свою працю відповідно до свого трудового договору повністю та регулярно;
- неприпустимість перевищення максимальної тривалості робочого часу моряків — не більше чотирнадцяти годин протягом двадцяти чотирьох часового періоду, та не більше сімдесяти двох годин протягом семиденного періоду.

Зазначимо, що з метою уточнення й деталізації приписів універсальних міжнародно-правових норм щодо трудових прав моряків на регіональному рівні, європейським співтовариством були прийняті відповідні міжнародно-правові акти, спрямовані на посилення захисту трудових відносин на борту суден. Так, згідно зі ст. 2 Директиви Ради ЄЕС “Про мінімальні вимоги охорони праці для поліпшення медичного обслуговування на борту суден” № 92/29 від 31 березня 1992 р. кожна держава-учасниця зобов'язана вживати заходи, спрямовані на забезпечення наявності на кожному судні, що плаває під її прапором, медичних засобів (ліків, протиотрути, устаткування та медичних приладів) належної якості. Крім цього, вказаною Директивою передбачено необхідність наявності на кожному судні з командою п'ятнадцять та більше осіб і масою понад п'ятсот тон за умови, що судно понад три дні перебуває у плаванні, корабельного лазарету, придатного за гігієнічними умовами та медичними матеріалами для здійснення медичного лікування. Також передбачено необхідність роботи на борту судна лікаря, відповідального за медичне обслуговування на борту судна в тому випадку,

якщо судно понад три дні перебуває в міжнародному плаванні, а команда судна складає понад сто осіб. Крім цього, досить важливе, з точки зору посилення безпеки праці моряків, положення передбачено в ст. 5 досліджуваної Директиви, якою покладається обов'язок на всіх осіб, які мають намір працювати на борту судна та пройшли відповідне професійне навчання пройти курс підготовки стосовно вжиття надзвичайних або медичних заходів допомоги потерпілим особам у випадку аварії судна [4].

Такий важливий аспект трудових відносин моряків, як їхня професійна підготовка, стандарти фізичної придатності, а також порядок видачі відповідних сертифікатів та їх реєстрації знаходить відображення в Директиві Європейського парламенту та Ради “Про мінімальний рівень підготовки моряків” № 2001/25 від 4 квітня 2001 р. Так, відповідно до ст. 3 Директиви держави зобов'язуються вживати заходи, спрямовані на забезпечення проходження моряками відповідної професійної підготовки. Згідно з вимогами ст. 10 Директиви на держави-учасниці покладається обов'язок щодо встановлення для моряків стандартів їхньої фізичної придатності, особливо стосовно зору та слуху, а також видачі сертифікатів, що засвідчують придатність моряків до роботи. Відповідно до вказаної статті для одержання сертифікату кожен кандидат зобов'язаний подати такі достовірні відомості:

- дані про свою особу;
- відомості, що засвідчують відповідність кандидата затвердженим державою-учасницею стандартам фізичної придатності для роботи на судні, особливо стосовно слуху та зору, зокрема, видане лікарем медичне посвідчення;
- дані, що засвідчують досягнення кандидатом віку вісімнадцяти років;
- відомості, що засвідчують проходження кандидатом професійної підготовки та морехідної служби, що визнається обов'язковою для одержання відповідного сертифікату;
- відомості, що засвідчують відповідність кандидата стандартам професійної придатності.

Крім цього, зазначеною Директивою передбачено обов'язки держав-учасниць щодо забезпечення ведення реєстрів посвідчень та сертифікатів офіцерів і капітанів, а також сприяння полегшенню доступу до таких реєстрів інших держав-учасниць та компаній, зацікавлених у перевірці дійсності таких сертифікатів моряків для подальшого укладення з ними трудового договору. Згідно зі ст. 7А Директиви держави-учасниці зобов'язуються встановлювати ефективні й пропорційні санкції та вживати інші заходи з метою запобігання будь-якій незаконній практиці та обману щодо видачі уповноваженими органами сертифікатів, що засвідчують придатність моряків до роботи [5].

Питанням міжнародно-правової охорони праці моряків, які працюють на риболовецьких суднах, присвячена Директива Ради ЄС від 23 листопада 1993 р. № 93/103 “Стосовно мінімальних вимог безпеки та охорони здоров'я на риболовецьких суднах” та додатки до неї. Беручи до уваги положення Директиви, на роботодавців покладаються зобов'язання стосовно:

- необхідності врахування всіх видів небезпеки, що може загрожувати морякам;
- забезпечення навчання та інформування моряків;
- забезпечення використання суден без шкоди для здоров'я або безпеки моряків, особливо якщо метеорологічні умови є прогнозованими;
- необхідності забезпечення відображення будь-яких подій у морі, що можуть становити небезпеку для моряків на рівні докладного звіту, або у судовому журналі, якщо внутрішньодержавне законодавство передбачає необхідність його ведення.

Також зазначена директива містить приписи, спрямовані на забезпечення державами-учасницями впливу на роботодавців з метою спонукання останніх до здійснення належного оснащення, технічного обслуговування й устаткування (у тому числі аварійного) своїх суден та вжиття належних заходів для підтримки виробничої гігієни і дотримання мінімальних вимог охорони праці при

використанні моряками індивідуального захисного спорядження [6].

Визнаючи інституційну складову забезпечення дотримання вимог європейського законодавства про охорону праці на морі, необхідно вказати на те, що на підставі Регламенту Європейського Парламенту та Ради від 27 червня 2002 р. № 1406/2002 було створено децентралізоване агентство ЄС — Європейське агентство з питань морської безпеки. Вказане агентство спрямоване забезпечувати технічну підтримку і здійснювати моніторинг щодо імплементації нормативно-правових актів Європейського Союзу з питань безпеки на морі державами-учасницями ЄС. Штаб-квартира вказаного Європейського агентства розташована у місті Лісабон [7].

Стосовно участі України в міжнародно-правовій системі захисту праці моряків слід зазначити, що Україна є учасницею одинадцяти конвенцій Міжнародної організації праці, спрямованих на захист трудових відносин моряків. Нині нашою державою здійснюється підготовка до ратифікації Конвенції Міжнародної організації праці “Про працю в морському судноплаванні” від 2006 р. Водночас наша держава бере участь у міжнародному проекті “ТРАСЕКА: Міжнародний захист та безпека II”, здійснюючи таким чином активну співпрацю з Європейським агентством з питань морської безпеки.

Загальні положення, що стосуються правового статусу моряків, у тому числі їхніх трудових прав, знаходять відображення в Кодексі торговельного мореплавання України від 1995 р. Так, відповідно до ст. 54 Кодексу умови працевлаштування, права та обов'язки екіпажу судна, оплата праці та умови роботи на судні, а також підстави і порядок звільнення моряків підлягають регулюванню законодавством нашої держави, вказаним Кодексом, трудовими та колективними договорами, галузевими та генеральними тарифними угодами, а також статутами служби на суднах. Згідно із ст. 57 зазначеного Кодексу на судовласника покладаються обов'язки щодо необхідності [8]:

- забезпечення безпечних умов і режиму праці на судні;

- вжиття заходів, застосовуючи для цього всі необхідні засоби та устаткування, для забезпечення охорони здоров'я екіпажу;
- підтримки належного стану приміщень судна;
- забезпечення постачання води та продовольства належної якості і в достатній кількості.

Отже, проаналізувавши зазначене, можна стверджувати про наявність достатньо розвинутої системи міжнародно-правових норм як обов'язкового, так і факультативного характеру, спрямованих на захист праці моряків на універсальному та регіональному рівнях, участь в якій прагне активізувати і наша держава. Водночас для нашої держави, на жаль, залишається актуальною низка невирішених питань щодо захисту соціально-економічних, у тому числі трудових прав моряків. До заходів, які, на нашу думку, сприятимуть оптимізації системи правового захисту моряків, передусім, слід віднести:

- якнайшвидше взяття нашою державою універсальних міжнародно-правових зобов'язань щодо дотримання трудових прав моряків на підставі ратифікації комплексної Конвенції Міжнародної організації праці "Про працю в морському судноплаванні" від 2006 р.;
- посилення відповідальності роботодавців за недотримання вимог правових норм стосовно охорони праці на морі;
- посилення контролю щодо прозорості системи працевлаштування моряків;
- активізацію зусиль роботодавців, профспілок та уряду стосовно розроблення й реалізації дієвих програмних положень, спрямованих на захист соціально-еко-

номічних, у тому числі трудових прав моряків.

Література

1. Тішко Д. А. Міжнародно-правові стандарти регулювання праці моряків / Д. А. Тішко // Актуальні пробл. держави і права. — 2011. — № 4. — С. 52–57.
2. Онищенко О. Загальні тенденції нормативно-правового регулювання системи та механізму реалізації і захисту прав моряків (в площині питання ратифікації Україною Конвенції МОП 2006 року про працю у морському судноплаванні: теоретико-правові аспекти) [Електронний ресурс] / О. Онищенко // Юрид. журн. — Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=4055>
3. Конвенція МОП "Про працю в морському судноплаванні" від 23.02.2006 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіц. веб-сайт. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_519
4. Директива ЄЕС "Про мінімальні вимоги охорони праці для поліпшення медичного обслуговування на борту суден" від 31.03.1992 р. № 92/29 [Електронний ресурс] // Міністерство юстиції України. Офіц. веб-сайт. — Режим доступу: <http://www.old.minjust.gov.ua/45891>
5. Директива Європейського парламенту та Ради "Про мінімальний рівень підготовки моряків" від 04.04.2001 р. № 2001/25 [Електронний ресурс] // Міністерство юстиції України. Офіц. веб-сайт. — Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/file/33405>
6. Охорона праці: європейські і міжнародні стандарти та законодавство України (порівняльний аналіз) / [В. С. Венедіктов, В. П. Грохольський, М. І. Іншин та ін.]; за ред. В. С. Венедіктова / Державний департамент з питань адаптації законодавства. Українська асоціація фахівців трудового права. — Х.; К., 2006. — 680 с.
7. Європейське агентство з питань морської безпеки [Електронний ресурс] // Держ. служба України з безпеки на транспорті. Офіц. сайт. — Режим доступу: <http://dsbt.gov.ua/storinka/yevropeyske-agenstvo-z-pyitan-morskoyi-bezpeky>
8. Кодекс торгівельного мореплавства України // ВВР України. — 1995. — 21 листоп. — № 47. — Ст. 349.

Проаналізовано систему міжнародно-правових норм, спрямованих на захист трудових прав моряків на універсальному та регіональному рівні. Сформульовано бачення шляхів оптимізації системи правового захисту трудових відносин за участю моряків. Посилению ефективності системи захисту трудових прав моряків в умовах глобалізації, а також уніфікації умов праці моряків на універсальному рівні сприятиме розширення кола держав-учасниць комплексної та узагальнюючої Конвенції Міжнародної організації праці "Про працю в морському судноплаванні", а також акти-

візація співпраці соціальних партнерів з метою вирішення проблемних питань захисту індивідуальних та колективних прав моряків.

The analysis of the international legal norms aimed at protecting the labor rights of seafarers at the universal and regional level is provided. Vision ways to optimize the system of legal protection of labor relations involving seafarers are formulated. Strengthening the effectiveness of the protection of labor rights of seafarers in the context of globalization and unification of the working conditions of seafarers on the universal level, will help expand the circle of participants of a comprehensive and generalizing the International Labour Organisation Convention "On the Maritime Labour" and increased cooperation between social partners to address the issues of protection of individual and collective rights of seafarers.

Приведен анализ системы международно-правовых норм, направленных на защиту трудовых прав моряков на универсальном и региональном уровне. Сформулировано видение путей оптимизации системы правовой защиты трудовых отношений с участием моряков. Усилению эффективности системы защиты трудовых прав моряков в условиях глобализации, а также унификации условий труда моряков на универсальном уровне будет способствовать расширению круга государств-участников комплексной и обобщающей Конвенции Международной организации труда "О труде в морском судоходстве", а также активизация сотрудничества социальных партнеров с целью решение проблемных вопросов защиты индивидуальных и коллективных прав моряков.

Надійшла 4 квітня 2016 р.